

BOLALIK DAVRIDA O‘ZLIGINI ANGLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANISHI TO‘G‘RISIDAGI PSIXOLOGIK QARASHLARNING YUZAGA KELISHI

Begmatova Yulduz Nuraliyevna

Surxondaryo viloyati Denov tumani 43-maktab amaliyotchi psixologi

Annatsiya: *Ilk bolalik davridagi bolalarning xatti-harakatlari ularning xohish va hissiyotlari juda o‘zgaruvchan bo‘ladi. Masalan, bolaning yig‘lashi hamda yig‘idan to‘xtashi juda tez o‘zgaradi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zini anglash, krizis, psixik jarayonlar, muloqot, depressiv xulq, tarbiya, psixologik ko‘nikmalar, ruhiyat, emotsional holat*

KIRISH

Insonning psixik rivojlanishi, uning shaxs sifatida shakllanishi o‘zini o‘zi anglashining, ya‘ni o‘zini jismoniy, ma‘naviy hamda ijtimoiy mavjudot sifatida anglashining qaror topishi bilan bog‘liq. O‘zini-o‘zi anglashning rivojlanishi har bir bolada o‘ziga xos tarzda kechadi. Biroq barcha bolalarda, odatda, hayotning birinchi yili oxiriga kelib, o‘zini-o‘zi anglashning paydo bo‘lganini tasdiqlovchi belgilar kuzatiladi: bola o‘zini, o‘z tanasini uni o‘rab turgan fazodan ajrata boshlaydi. O‘zini-o‘zi anglashning keying rivojlanishi bolaning o‘z xohishlari va umuman, faoliyati motivlarini anglashi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilk yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyat turi- o‘rganish, predmetlar bilan manipulyativ harakat hisoblanadi. Ilk bolalik davridan boshlab bola uni o‘rab turgan predmetlarning xususiyatlarini va ular orasidagi oddiy bog‘liqliklarni anglashga harakat qiladi.

Bu davr aqliy rivojlanishning asosini, idrok va tafakkur harakatlarining yangi ko‘rinishlarini tashkil etadi. 1 yoshli bola predmetlarni izchil, tizimli ravishda ko‘rib chiqa olmaydi. U asosan predmetning qandaydir bir ko‘zga tashlanib turadigan belgisiga o‘z e‘tiborini qaratadi va predmetlarni shu belgilariga ko‘ra taniydi. Ilk yoshdagi bolalarda ixtiyorsiz diqqat ustunligicha qolaveradi. Masalan, bola juda berilib ertak eshitayotgan bo‘lsa ham, xonaga birov kirib qolsa, uning diqqati

ixtiyorsiz shu ertakdan chalg'iydi. Diqqatning ko'p chalg'ishi bu yoshdagi bolalar diqqatining xarakterli xususiyatidir, chunki psixik hayot doimiy ravishda tashqridan bo'ladigan yangi o'zgaruvchilarga muhtoj bo'lib turadi. Ammo obyektga bo'lgan qiziqish qancha aniq va ravshan bo'lsa, bolaning ixtiyorsiz diqqati shuncha barqaror bo'ladi.

Ilk bolalik davridagi bolalarning xatti-harakatlari ularning xohish va hissiyotlari juda o'zgaruvchan bo'ladi. Masalan, bolaning yig'lashi hamda yig'idan to'xtashi juda tez o'zgaradi.

Shavkat Mirziyoyev: "Biz uchun bolalarimizning ma'naviyati, bilimi, sog'ligi eng muhim masala". Bola tafakkurining rivojlanishi nutqning o'sishi bilan mustahkam bog'langandir, nutqning o'sishi tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi, chunki so'z narsa, predmet va harakatlar bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. O'z navbatida, tafakkurning rivojlanish darajasi so'z zaxirasining oshishiga, umuman, nutqning o'sishiga yordam beradi.

Ilk bolalik davri: go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi - ilk bolalik (1-3 yosh) davri boshlanadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Bu yoshdagi bolalar uchun idrok qilinayotgan predmet obrazlarining birbiriga o'xshashib ketishi xarakterlidir. Masalan, ular olmani biladilar, olma bolaga bir butunligicha tanish, lekin bola olmaning rangini ham, shaklini ham alohida holda ajrata olmaydi. Predmetni har tomonlama ko'ra bilish, ya'ni uni qismlarga ajratish, belgi va turlariga qarab farqlash uni analiz qilish demakdir. Bu esa bolaga butunlikni tushunish imkonini beradi.

Shu sababli, bolalarni yangi predmetlar bilan tanishtirganda, ularni bir-biridan ajratib turadigan shakli, rangi va qismlariga e'tibor berish lozim. Mana shunday tarbiyaviy ta'sir natijasida bolalarning predmetlar haqidagi tasavvurlari o'sadi. Bola bir yarim yoshga borganda, o'zlari tez-tez uchratib turgan predmetlarni, ularning rangi, hajmi, shaklining o'zgarishidan qat'i nazar, xatosiz tanib oladilar. Bola ikki yoshga to'lay deganda, tanish kuy va tovushlarni bilib oladi. Borliqni bilish jarayonida bola o'z hayotida va tevarak-atrofidagi kishilar turmushida o'rnatilgan tartibni tushuna boshlaydi. O'z – o'zini anglash bolaning ilk davridan boshlanadi. O'z – o'zini anglash degani – yaxlit holda o'z ustida ishlash mazmunini, o'z – o'zini tarbiyalash dasturini belgilaydi. Bola o'z yaqinlaridan maqto'v olishga harakat qiladi. Ota-onalar tomonidan bolaning xatti-harakatlari va shaxsiy xususiyatlariga beradigan ijobiy emotsional baholari ularda o'zlarining layoqat va imkoniyatlariga nisbatan ishonchini shakllantiradi. U o'z ota-onasiga nihoyatda qattiq bog'langan bo'lib, intizomli va itoatkor bo'ladi. Ana shu bog'liqlik sababli bolaning asosiy ehtiyojlari qondiriladi, xavotirligi kamayadi. Onasi yonida bo'lgan bolalar ko'proq harakat qiladilar va atrof-muhitni o'rganishga intiladilar. Bu davrda bola o'z ismini juda yaxshi o'zlashtiradi. Bola doimo o'z ismini himoya qiladi, uni boshqa ism bilan chaqirishlariga norozilik bildiradi. Kattalarning bola bilan

qiladigan muomala-munosabati uning o'zini alohida shaxs sifatida anglashini boshlanishiga imkoniyat beradi.

Bu jarayon asta-sekinlik bilan amalga oshadi. Kattalarning bola bilan qanday muomala qilishlariga qarab uning o'z «Men»ini anglay boshlashi birmuncha avvalroq yoki kechroq yuzaga kelishi mumkin. 3 yoshli bola o'zini, o'z xohish va ehtiyojlarini qondirishi mumkin bo'lgan manba deb biladi va bu uning «Menga bering», «Ko'taring», «Men ham boraman» kabi talablarida ko'rinadi. Uch yoshli bolalar o'zlarini o'zgalar bilan taqqoslay boshlaydilar, bu- ning natijasida bolalarda o'z-o'zini baholash vujudga keladi. Shu davrdan boshlab bolalarda mustaqil bo'lish ehtiyoji yuzaga keladi va bu ularning «o'zim qilaman» qabilidagi so'zlarida namoyon bo'ladi. 3 yoshdagi inqiroz: 3 yoshga kelib bola o'zini kattalar bilan taqqoslay boshlaydi va kattalar qilishi mumkin bo'lgan (huquqi bo'lgan), ular bajara oladigan harakatlarni bajarishga intiladi. «Men katta bo'lsam mashina haydayman», «Men sizga katta to'rt olib kelaman», «Mening yuzta qo'g'irchog'im bo'ladi» kabi xohishlarini o'z tili bilan ifodalaydi va u klassi zamonda gapirsa ham o'zining barcha xohishlarini shu bugun amalga oshirishga harakat qiladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak ilk bolalik davrida bolaning «Meni» shakllana boshlaydi. O'zini boshqalarga taqqoslay boshlaydi va o'zini baholaydi. Ilk bolalik davridagi bolaning yetakchi faoliyat – predmentlarni o'rganish, predmentlar bilan manipulyativ harakat hisoblanadi. Bu yosh davrida bolaga o'zini anglashida yordam berish kerak ayniqsa u bilan ko'proq muloqatda bo'lish kerak.

XULOSA O'zi aytishadiku ilk bolalik davrida olingan tarbiya natijalari qolgan barcha davrlarda seziladi deb. Shuning uchun farzandlarimiz hayotiga befarq bo'lmaylik.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Sh.A.Do'stmuhammedova, G.Baykunasva, G.Ziyaviddinova "Umumiy psixologiya "(Yosh davrlar va pedagogik psixologiya) 2020-yil

1. Z.T.Nishanova, N.G'.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova. "Rivojlanish psixologiyasi pedagogik psixologiya" Toshkent- 2019-yil. N. Ismoilova, D.Abdullayeva "Ijtimoiy psixologiya" Toshkent-2013.